

НЕКРОПОЛЪТ ПРИ ЦЪРКВАТА „СВ. ДИМИТЪР“ – ИСТОРИЯ НА ПРОУЧВАНИЯТА

Мирко Робов

Първите разкопки на църквата “Св.Димитър” датират от есента на 1906 г., когато секретарят на Търновското археологическо дружество Моско Москов прави няколко сондажа в централната част на наоса, в северозападната му част, както и в притвората (Москов, 1912,: 8–13).

През 1921 – 1922 г. Тодор Николов предприема сондажни проучвания в двора, пред западната фасада на църквата, след което останките от зидовете били консервирани на височина от около 1 м. Резултатите от тези разкопки остават необнародвани, както и подробностите по отношение на няколко гроба, в които Т. Николов открил интересни накити (Николова, 1985: 25, А).

Между 1971 и 1985 г., с известно прекъсване, Янка Николова приключва проучването на църквата и двора от север, юг и запад, където е разкрит голям столичен манастир, както и още една църква непосредствено южно от “Св. Димитър” (Николова, 1985: 24–31; Николова, 1985а: 9–16).

Извън безспорно значимите проблеми по отношение на плана и архитектурните особености на църквата, на останките от вътрешната и фасадната ѝ украса, на устройството и строителната история на манастира, на стратиграфската характеристика на терена в източното подножие на Трапезица и т.н., несъмнено важен резултат са установените над 500 погребения от некропола, създаден не много след изграждането на църквата и обслужвал населението в тази част на Търново почти без прекъсване до началото на XX в.

Както вече споменах, първите разкрити гробове са в наоса и притвората на църквата при сондажите на М. Москов, който отбелязва: “Разкопките се почнаха в средата на черковата. Като се изкопа тъкмо под полилея трап, около тридесет сантиметра, откри се плоча... Пръстта е полегната, а това показваше, че трябва да е имало някой погребан” (Москов, 1912: 8). Откритият скелет

е на видимо възрастен индивид, погребан в дървен ковчег с железни гвоздеи. Част от костите липсват. Запазените на място са в анатомичния си порядък. Москов не съобщава други интересни и навеждащи към по-сериозни изводи подробности, включително и за наличие на погребален инвентар. Изхождайки от ситуирането на гроба и не на последно място от характера на самата църква, проучвателят идентифицира погребания с личността на архиепископ Василий (Москов, 1912: 9).

След разкриването на гроба в наоса Москов премества разкопките в притвора, като в северната и южната му част разкрива нови два гроба (Москов, 1912: 9–11).

Погребаният от север е на приблизително същия хоризонт като погребания в наоса и отново под дебела каменна плоча (с размери 2/1 м и дебелина от 0,20 м). Скелетът е с впечатляващи размери – близо 2 м дължина, и както при първия гроб е положен в дървен ковчег. В описанието си Москов отново спестява подробности от разкриването, както и относно някакъв гробен инвентар. По отношение на датировката разкопвачът се ръководи от установеното състояние на костите (т.е. колкото по лошо е запазен костният материал, толкова по-ранен е гробът).

Идентична е ситуацията и от юг с тази разлика, че при направата на гробната яма се е попаднало на по-ранно погребение, чиито кости са вторично положени при краката на погребания. Липсата на гробен инвентар и при трите случая Москов отдава на частично разкопаване на гробовете в по-старо време, след което те отново били засипани (Москов, 1912: 12; Николова, 1985: 24 и 27, А; Чанева-Дечевска, 1988: 109).

По отношение на идентификацията Москов следва упоменатата вече логика, подкрепена с някои исторически доводи, като стига до идеята разкритите в притвора скелети да се свържат с имената на първите търновски владетели – Асен и Петър (Москов, 1912: 7).

След приключването на работата в притвора Москов отново се премества в наоса, допускайки правилно наличието и на други гробове, като започва работа по четвърти, последен сондаж, както сам той пише, “отдясно и отляво, малко по-назад от Василиевия гроб.”

“И отдясно, продължава Москов, се откри гроб и кости, а отляво – нещо като кладенец”. Очевидно сондажът е в северозападната част на наоса, тъкмо до масивния западен пиластър с полуцилиндрична ниша, чиято дъга в основата разкопвачът е приел за кладенец (Николова, 1985: 24 и бел. 18, А).

Че при останалите гробове е липсвал какъвто и да е инвентар, напълно ни убеждава описанието на новоразкрития гроб, за който авторът съобщава всички важни подробности. “Намери се златен пръстен с диаметър по-малък от 2 см. Вижда се, че тоя пръстен трябва да е стоял на женски пръст... Има червено, хубаво скъпо камъче, заобиколено с осем малки камъченца, от които повечето изпадали”. По останките от дървения ковчег разкопвачът открива скъпа копринена тъкан с втъкани в нея златни нишки.

Извън кръга на несъмнено важните особи, чиито гробове разкрива, Москов не подминава и сведенията, че в двора на църквата са погребани участници в освободителните борби до 1876 г. (Москов, 1912: 7).

Ограничените сондажи на Тодор Николов, проведени 15 години по-късно, са непосредствено западно от църквата, вече силно пострадала от земетресението през 1913 г. и нуждаеща се от някои неотложни укрепителни работи. Той попада на няколко гроба, в които открива интересни накити, но други подробности не са достигнали до нас.

В началото на 70-те години Янка Николова започва системни проучвания на църквата и терена непосредствено около нея, които приключват през 1976 г. и предшестват обемната ѝ реставрация. В притвора и в новоразкритите две външни галерии са установени общо 40 гроба.

Два от гробовете са в притвора и са останали незасегнати от разкопките на Москов. По-ранният, установен на 1,75 м под нивото на пода, остава почти под входа към наоса, като ориентацията му видимо се отклонява от оста на църквата. Установен е богат погребален инвентар – кухи златни обеци с форма на полумесец, пръстен, нишки от сърма, сферични копчета.

Богат инвентар е установен и при съседния от север гроб – части от кожена дреха, обшита със сърма, пръстен с инкрустирани

камъни, обеца, сферични копчета и др., като до лявото рамо е положен малък погребален съд.

От останалите гробове четири са в галерията от север, 31 в южната галерия и 3 от запад. Докато гробовете пред северната фасада са приблизително в един и същ хоризонт, очертаните от юг хоризонти са три. Така най-ранните са на дълбочина от 1,70 до 2,30 м, като два от тях са разположени тъкмо пред южния вход на църквата, през който очевидно вече не се е минавало.

Следващият хоризонт е на ниво от 1,20 до 1,60 м, с погребални съдчета при някои от гробовете, датиращи от XVI – XVII в.

Третият пласт е на дълбочина от 0,60 до 1,20 м, като повечето от гробовете лежат върху разрушените зидове на южното крило.

През 1972 г. разкопките са изнесени извън храма, северно от него. Сред новоразкритите гробове (37 на брой) 5 са от столничния период, а всички останали датират след падането на града. Установените материали ги отнасят между XV и XVIII в.

Така до края на този трети етап в проучването на църквата са разкрити общо 138 погребения, всичките християнски. Преобладават възрастните индивиди, като по-голямата част от гробовете датират от османското владичество. При голяма част от скелетите са открити положени малки ритуални керамични съдчета (канички с украса от бяла ангоба или покрити със зелена глеч, както и панички с кухи столчета), датиращи от XVI – XVII в.

След подновяването им през 1981 г. разкопките обхващат едно по-широко пространство, северно, южно и западно от църквата “Св. Димитър”.

Южно от храма е разкрита еднокорабна църква на калов градеж, със строителни материали, взети от разрушенията на “Св. Димитър”. Изграждането ѝ се отнася към XIV в., като през XV в. е обект на една много сериозна реконструкция (Робов, 2002: 116). Че е била издигната предимно за нуждите на християнския некропол тук, свидетелства гъстотата на гробовете, най-вече западно и северозападно от нея. Разположени са в два и три хоризонта. Значителна част от датиращия материал ги отнася най-вече към XVI и XVII в.

В края на XVII в. тази гробищна църква престава да действа и в очертанията ѝ вече се извършват погребения. Четири от гробните ями са в пода, а други върху останките от нейните зидове. Най-ранните монети в тези гробове датират от края на XVII в. и са сечени от султан Сюлейман II (1687 – 1691 г.) (Робов, 2002: 119). Разкопките, приключили през 1984 г., показват, че цялото пространство в рамките на оградния зид от 1848 г. (Москов, 1912: 7–8) е заето от християнския некропол. Погребения са извършвани дори и северно от комплекса. При разкритите над 500 погребения всичките са с християнски обред. С изключение само на няколко гроба, застъпени скелети не са установени, а това показва, че по някакъв начин гробовете са били маркирани върху терена, а погребването е следвало определен порядък при запълването на отделните сектори от некропола.

Самият некропол е светски и очевидно създаден за нуждите на населението в подножието на Трапезица, а може би и за един по-широк район от града. Част от гробовете са в очертанията на южното, източното и западното крило на манастира, като някои от скелетите разсичат останките от техните зидове.

Некрополът при църквата “Св. Димитър” е сред най-големите в досегашните проучвания на Търново и с несъмнено важно значение по отношение на бита, погребалния ритуал и демографската характеристика на района. И по своя характер, и по отношение на хронологичните си рамки той е доста по-различен както от некропола при църквата “Св. Четиридесет мъченици”, така и от другия голям некропол от столичното подножие – в западното подножие на Момина крепост (Ангелов, 1962: 23–36; Робов, 1994: 142–145).

След консервационно-реставрационните работи по отношение на църквата и комплекса около нея костите от разкритите гробове са положени в помещение, оформено под дворното ниво, на север от църквата, и означено върху повърхността с паметен знак.

ЛИТЕРАТУРА

Ангелов 1962: Ангелов, Н. Средновековен некропол в Търново. – ИОМТ, кн. I, Варна.

Москов 1912: Москов, М. Разкопките в черковите Св. Димитрий и Св. Четиридесет мъченици в Търново. В. Търново.

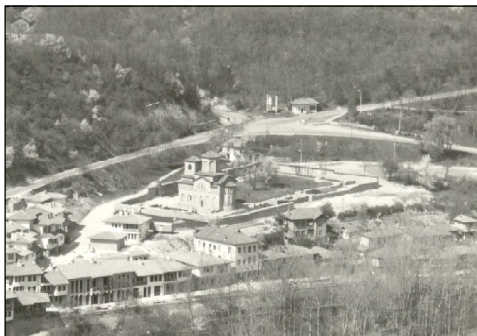
Николова 1985а: Николова, Я. Църквата “Св. Димитър” във Велико Търново. – Археология, 1.

Николова 1985: Николова, Я. Църквата “Св. Димитър” и въстанието от 1185 г. – В: Културата на средновековния Търнов. София.

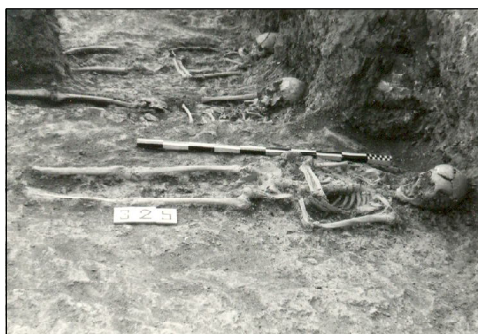
Робов 2002: Робов, М. Църква № 2 и проблемът за хронологията на църковното строителство в източното подножие на Трапезица. – В: Юбилеен сборник в чест на проф. Димитър Овчаров. Велико Търново.

Робов 1994: Робов, М. Новите проучвания в западното подножие на хълма Момина крепост във В.Търново. – ИИМВТ, IX. Велико Търново.

Чанева-Дечевска 1988: Чанева-Дечевска, Н. Църковната архитектура в България през XI – XIV век. София.

Обр. 1. Източно подножие на Трапезица

Обр. 2. Гробовете северно от църквата “Св. Димитър”

Обр. 3. Гроб на дете

Обр. 4. Гробовете с особености в трупологането

Обр. 5. Гробовете южно от църквата “Св. Димитър”
(върху разрушенията на църква № 2). След края на XVII в.